

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ПОБУДОВИ СУДОУСТРОЮ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

FEATURES OF REALIZATION OF PRINCIPLES OF CONSTRUCTION OF THE JUDICIAL SYSTEM IN ORGANIZATION AND ACTIVITY OF COUNTY GENERAL COURTS IN UKRAINE

Руденко О.А., к.ю.н.,
викладач кафедри юридичних дисциплін
Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола

Дубінін Ю.С., начальник науково-дослідної частини
Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено дослідженню правової природи принципів побудови судустрою, розкриттю актуальних питань реалізації принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності в організації і діяльності місцевих загальних судів.

Зазначено, що принцип територіальності має прояв у тому, що місцеві загальні суди утворюються з прив'язкою до адміністративно-територіального устрою, а тому розташовані в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах). Обґрунтовано, що таке розміщення судів робить їх найбільш наближеними до населення. Аргументовано положення про те, що в умовах проведення в Україні реформи адміністративно-територіального устрою недоцільно змінювати територіальну організацію місцевих загальних судів.

Доведено, що місцеві загальні суди є спеціалізованими судами, що розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні справи та справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом. Аргументовано потребу в запровадженні у місцевих загальних судах обов'язкової спеціалізації із розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми.

Визначено, що місцеві загальні суди діють виключно як суди першої інстанції та їм підвідомчі усі кримінальні провадження (за винятком кримінальних проваджень, підсудних Вищому антикорупційному суду), цивільні справи (за винятком справ, що розглядаються апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення як судами першої інстанції), деякі категорії адміністративних справ і справ про адміністративні правопорушення. Зроблено висновок про те, що у побудові системи судустрою правильним є підхід, за якого кожен суд здійснюватиме повноваження однієї інстанції.

З метою забезпечення виконання завдань судочинства і підвищення національних стандартів судустрою запропоновано внести зміни і доповнення до законодавства про судустрій і статус суддів та цивільного процесуального законодавства України.

Ключові слова: місцевий загальний суд, судустрій, принцип, територіальність, спеціалізація, інстанційність.

The article is devoted to research of legal nature of principles of construction of the judicial system, the pressing questions of realization of principles of territoriality, specialization and instance in organization and activity of county general courts.

It is marked that principle of territoriality has a display in that county general courts appear with attachment to the administrative-territorial device, and that is why located in one or a few districts or districts in cities, or in city, or in a district (districts) and city (cities). Reasonably, that such placing of courts does them most close to the population.

Position is argued that in the conditions of realization in Ukraine of reform of administrative-territorial device beside the purpose to change territorial organization of county general courts in Ukraine.

It is well proven that county general courts are the specialized courts, that examine civil, criminal, administrative cases and businesses about administrative crimes in cases and order, certain a judicial law. A requirement is argued in an input in the county general courts of obligatory specialization from consideration of cases about administrative responsibility of minors.

Certainly, that county general courts operate exceptionally as trial courts and all criminal realizations (except for criminal realizations in jurisdiction to the Higher anticorruption court), civil cases (except for cases, that is examined by appeal courts from consideration of civil and criminal cases, and also cases about administrative responsibility), some categories of administrative cases and cases, jurisdictions them about administrative responsibility. Drawn conclusion that in the construction of the system of the judicial system correct is approach at that every court will carry out plenary powers of one instance.

With the aim of providing of implementation of tasks of rule-making and increase of national standards of the judicial system it is suggested to make alteration and adding to the legislation about the judicial system and status of judges and civil judicial legislation of Ukraine.

Key words: county general court, judicial system, principle, territoriality, specialization, instance.

Постановка проблеми. Конституція України проголошує Україну правовою державою, у якій права і свободи людини і громадянина визнаються найвищою соціальною цінністю і захищаються від різного роду порушень судом [1]. Цілком зрозуміло, що ефективність і справедливість здійснюваного судами правосуддя залежить від правильності побудови системи судустрою. На конституційному рівні визначено, що система судустрою будується за двома принципами: територіальності та спеціалізації (ч. 1 ст. 125 Конституції України). Визначений на конституційному рівні перелік принципів побудови судустрою ч. 1 ст. 17 Закону України «Про судустрій і статус судів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [2] доповнено ще одним принципом – інстанційності. Указані принципи у повній мірі реалізуються в організації і діяльності місцевих загальних судів, що разом із місцевими господарськими та адміністративними судами, апеляційними судами, Вер-

ховним Судом та вищими спеціалізованими судами утворюють систему судустрою України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи побудови судової системи були предметом дослідження у дисертаціях І. В. Назарова (2011) [3] та Н. В. Охотницької (2016) [4], однак, з часу їх захисту законодавство про судустрій і статус суддів зазнало суттєвих змін. Окремих аспектів реалізації принципу територіальності у своїх працях торкалися такі науковці як В. В. Сердюк [5] та Р. В. Ігонін [6], принципу спеціалізації – В. С. Бабкова [7], А. М. Білецька [8], Л. П. Нестерчук [9], В. І. Татьков [10], принципу інстанційності – С. П. Штелих [11] та ін. Питання територіальної організації місцевих загальних судів за окружним принципом, а також проблеми поглиблення спеціалізації розглядалися І. В. Дем'яненко [12]. Разом з тим, ґрунтовні дослідження особливостей реалізації принципів територіальності, спеціалізації та інстан-

ційності у побудові місцевих загальних судів після прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., а також в контексті проведення в Україні реформи адміністративно-територіального устрою відсутні, що свідчить про актуальність наукових розвідок у цій сфері.

Метою статті є дослідження принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності у побудові та організації діяльності місцевих загальних судів та аналіз проблем, пов'язаних з їх практичною реалізацією.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературі зазначено, що «принцип територіальності побудови судової системи забезпечує територіальне розмежування компетенції однорідних судів, тобто визначає межі судових округів» [13, с. 97]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., місцеві загальні суди є окружними судами, що утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах). Мережу місцевих загальних судів затверджено указами Президента України «Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів» від 12.12.2017 р. № 412/2017 [14], «Про ліквідацію та утворення судів» від 12.12.2017 р. № 413/2017 [15], «Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів» від 29.12.2017 р. № 449/2017 [16], «Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів» від 29.12.2017 р. № 450/2017 [17], «Про реорганізацію місцевих загальних судів» від 29.12.2017 р. № 451/2017 [18]. Зі змісту вказаних указів випливає, що формування мережі місцевих загальних судів відбуватиметься двома шляхами: 1) шляхом ліквідації районних, міжрайонних, районних у містах, міських, міськрайонних судів та утворення нових окружних судів; 2) утворення окружних судів шляхом злиття кількох районних, міжрайонних, районних у містах, міських, міськрайонних судів в один окружний суд. Так, наприклад, передбачено ліквідувати Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області та утворити Тернопільський окружний суд у місті Тернополі та Тернопільському районі Тернопільської області із місцезнаходженням у місті Тернополі [17] або шляхом реорганізації (злиття) Збараського районного суду, Лановецького районного суду та Підволочиського районного суду Тернопільської області утворити Збараський окружний суд у Збаразькому, Лановецькому та Підволочиському районах Тернопільської області із місцезнаходженням у містах Збаражі та Ланівцях, селищі міського типу Підволочиську Тернопільської області [18]. Як видно, місцеві загальні суди утворюються з прив'язкою до адміністративно-територіального устрою України та можуть розташовуватися у декількох адміністративно-територіальних одиницях.

У юридичній літературі висловлювалися думки щодо необхідності зміни підходів законодавця до реалізації принципу територіальності при побудові місцевих загальних судів. Так, В. В. Сердюк пропонував утворювати місцеві судові округи з урахуванням критерію чисельності населення на базі одномандатних виборчих округів [5, с. 167], Р. В. Ігонін – на базі об'єднання декількох відповідних адміністративно-територіальних одиниць (для місцевих судів – районів, а для апеляційних – областей) із розміщенням суду в одному з основних міст цього судового округу, що не є адміністративно-територіальним центром [6, с. 91]. І. В. Дем'яненко запропонувала визначити межі судового округу для місцевого загального суду з урахуванням меж відповідних адміністративно-територіальних одиниць та чисельності їх населення і зазначила, що мережу місцевих загальних судів слід синхронізувати з мережею суміжних із судовою владою інститутів: прокуратури, адвокатури, центрів безоплатної правової допомоги та органів виконання судових рішень [12, с. 6-7].

Слід сказати, що у європейських країнах місцеві суди з розгляду цивільних і кримінальних справ організовано

як з прив'язкою до адміністративно-територіального устрою, так і без урахування меж адміністративно-територіальних одиниць. Так, у Республіці Польща, найнижчою адміністративно-територіальною одиницею якої є гміна, районні суди утворюються залежно від необхідності на території однієї гміни, декількох гмін або ж декілька районних судів на території однієї гміни [11, с. 31]. Водночас, в Естонії створено чотири повітових суди та передбачено можливість створення філій цих судів, що функціонуватимуть у межах територіальної юрисдикції суду [19]. Територіальна юрисдикція місцевих судів не збігається з адміністративно-територіальним устроєм Республіки Болгарія (ст. 66 Закону Республіки Болгарія «Про судову систему» [20]).

Думається, що судові округи доцільно створювати з прив'язкою до адміністративно-територіального устрою України, оскільки нині у пересічних громадян виникають складнощі при розмежуванні судових юрисдикцій, а тому територіальна організація місцевих загальних судів без прив'язки до адміністративно-територіального устрою значною мірою ускладнить реалізацію ними свого права на судовий захист. Додатково до вказаних міркувань слід сказати, що критерій чисельності населення слід враховувати при визначенні кількісного складу суддів у місцевих загальних судах.

У контексті прийняття Верховною Радою України постанови «Про утворення та ліквідацію районів» від 17.07.2020 р. № 807-IX, якою передбачено ліквідацію існуючих 490 районів і утворення 136 нових [21], окремо слід зупинитися на необхідності забезпечення наблизності до населення місцевих загальних судів, оскільки, як зазначив ще у 1908 р. Д. М. Генкін, «віддалений від населення суд є рівнозначним відмові від правосуддя взагалі» [22, с. 57-58]. Видається, що проведення в Україні реформи адміністративно-територіального устрою не повинно зробити місцеві загальні суди менш доступними для пересічних громадян ніж зараз. З огляду на це, доцільно запозичити досвід територіальної організації місцевих судів з розгляду цивільних і кримінальних справ Естонської Республіки та передбачити можливість створення в межах судового округу, на який поширюється юрисдикція місцевого загального суду, філій цього суду, місцезнаходження яких визначити у населених пунктах – колишніх районних центрах. Думається, що така територіальна організація місцевих загальних судів забезпечить збереження існуючої нині доступності місцевих загальних судів для населення.

Під спеціалізацією як принципом побудови судоустрою у літературі розуміють «створення судових ланок, які ієрархічно упорядковані, з різною компетенцією, завданням яких є вирішення правових спорів в окремих галузях матеріального права (кримінального, цивільного, адміністративного, господарського)» [9, с. 163]. Відповідно до ч. 1 ст. 125 Конституції України, спеціалізація є принципом побудови усєї системи судоустрою України. Окрім цього, на підставі ч. 1 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Місцеві загальні суди розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні справи та справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом (ч. ч. 2-4 ст. 22 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р.). Зі змісту викладеного випливає, що законодавцем місцеві загальні суди також віднесено до спеціалізованих судів.

З цього приводу слід сказати, що до набрання чинності Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI [23], спеціалізованими вважалися лише місцеві господарські і місцеві адміністративні суди.

Такий підхід законодавця до реалізації принципу спеціалізації як принципу побудови судової системи викликав неоднозначну оцінку серед науковців і практикуючих юристів. Так, колишній голова Верховного Суду України В. Онопенко у своєму листі до Президента України зазначав, що «запропоноване у Законі визначення всіх судів в Україні як спеціалізованих не має жодного правового, економічного, наукового обґрунтування, має штучний характер та призведе до руйнації системи судів загальної юрисдикції як єдиної системи судів, зниження рівня судового захисту гарантованих Конституцією України прав та свобод людини і громадянина [24, с. 491]. За переконанням В. Татькова, «спеціалізація судової діяльності не повинна мати цілісного, так би мовити «тотального», і всеосяжного характеру [10, с. 191].

Думається, що законодавцем вірно визначено місцеві загальні суди як спеціалізовані з огляду на таке. По-перше, у тлумачному словнику слово «спеціалізований» визначається як такий, що призначений для роботи або використання в якій-небудь спеціальній галузі; який має спеціальне, особливе призначення [25, с. 1168]. Отже, спеціалізованим судом слід вважати суд, якому підвідомчі певні конкретно визначені категорії справ. По-друге, ст. 125 Конституції України передбачено, що спеціалізація є принципом побудови усієї системи судустрою, а не окремої її частини. По-третє, покладення на місцеві загальні суди повноважень розглядати справи різної правової природи не може позбавити їх статусу спеціалізованих, оскільки вони розглядають ті справи, які віднесено до їх юрисдикції, тобто спеціалізуються на розгляді певних категорій спорів.

Окремо слід зупинитися на тому, що спеціалізація законодавцем розуміється не лише як принцип побудови судової системи, але і як принцип організації роботи суду. Так, відповідно до ч. 3 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., у всіх місцевих загальних судах діє спеціалізація зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Слід підтримувати такий підхід законодавця, оскільки це забезпечуватиме додатковий захист прав неповнолітнього. Крім того, ч. 5 ст. 21 указаного Закону передбачено обов'язкове обрання у місцевих загальних судах слідчих суддів для здійснення повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні у порядку, передбаченому процесуальним законом. Обрання слідчих суддів також є спеціалізацією судової діяльності, оскільки у цьому випадку судді спеціалізуються на розгляді справ певної категорії – на здійсненні повноважень із судового контролю у кримінальному провадженні. З огляду на зазначене, положення про обрання слідчих суддів слід закріпити у ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. Окрім цього, у місцевих загальних судах за рішенням зборів суддів може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ (ч. 2 ст. 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р.).

Слід сказати, що для країн Європи характерним є широке застосування принципу внутрішньої спеціалізації суддів шляхом закріплення на законодавчому рівні положення про обов'язкове створення у структурі суду відділень (палат) із розгляду тих чи інших категорій справ або щодо можливості запровадження такої спеціалізації. Наприклад, у Французькій Республіці в трибуналах малої інстанції створюються трибунал малого (спрошеного) цивільного процесу, суд у справах опіки та для розгляду кримінальних правопорушень, поліцейський трибунал, у трибуналах великої інстанції – палати у цивільних справах, виправні трибунали для розгляду кримінальних справ, слідчі судді, суд у справах неповнолітніх; може запроваджуватися спеціалізація у сімейних справах, у питанні стану, у справах термінового реагування, у патентних

справах [26, с. 118-122], у Республіці Болгарія на законодавчому рівні передбачено можливість створення у дільничних судах відділень з розгляду окремих категорій спорів [20].

Виходячи з міркувань про необхідність забезпечення додаткового захисту прав неповнолітнього правопорушника та застосовуючи європейський досвід, видається правильним законодавчо закріпити обов'язкову спеціалізацію з розгляду справ про адміністративні правопорушення, що вчинені неповнолітніми.

Під принципом інстанційності у літературі прийнято розуміти організацію судових інстанцій, кожна з яких має відповідний обсяг процесуальних повноважень щодо вирішення спору по суті та перегляду судового рішення в апеляційному і касаційному порядку [9, с. 163]. Як уже зазначалось, місцеві загальні суди діють виключно як суди першої інстанції та їм підвідомчі усі кримінальні провадження (за винятком кримінальних проваджень, підсудних Вищому антикорупційному суду згідно зі ст. 33-1 Кримінального процесуального кодексу України [27]), розглядають по суті як адміністративні суди деякі категорії адміністративних справ (ч. 1 ст. 21 Кодексу адміністративного судочинства України [28]) і справ про адміністративні правопорушення (ст. 221 Кодексу України про адміністративні правопорушення [29]).

Слід сказати, що до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII [30], місцеві загальні суди як суди першої інстанції розглядали по суті усі справи, віднесені процесуальним законом до цивільної юрисдикції. Нині справи про оскарження рішень третейських судів, про видачу виконавчих листів на їх примусове виконання, про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу, а також про визнання та надання дозволу на їх виконання розглядаються апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення як судами першої інстанції (ч. ч. 2, 3 ст. 23 Цивільного процесуального кодексу України [31]).

Із такою позицією законодавця не погодилися Т. А. Стоянова та І. М. Іліопол, які зазначили, що немає необхідності «навантажувати суди апеляційної інстанції справами, з якими справлялися суди першої інстанції, а згодом і Верховний Суд, як суд касаційної інстанції, на який згідно з частиною 2 статті 24 Цивільного процесуального кодексу України покладено обов'язок переглядати в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції» [32, с. 16].

Слід сказати, що для деяких країн Європи характерним є розгляд судами апеляційної інстанції деяких категорій цивільних і кримінальних справ по суті. Наприклад, у Литовській Республіці окружні суди, що в апеляційному порядку переглядають рішення дільничних судів, як суди першої інстанції розглядають цивільні справи стосовно немайнових авторських прав, тендерів, банкрутства і відновлення платоспроможності, тимчасової адміністрації банку, коли одна із сторін є іноземною державою, щодо примусового продажу акцій, щодо дослідження діяльності юридичної особи, усиновлення іноземцями громадян Литовської Республіки тощо [33]. Схоже реалізовано принцип інстанційності у Республіці Болгарія, де районні суди діють як суди першої інстанції тільки тоді, коли справа непідвідомча окружним судам, що є судами апеляційної інстанції [34, с. 192].

Видається, що правильним є підхід, за якого при реалізації принципу інстанційності у побудові системи судоустрою виконуватиметься правило «один суд – одна інстанція», оскільки кожен суд виконуватиме лише ті повноваження, якими він наділений відповідно до свого

статусу і місця у системі судустрою. Окрім цього, при розгляді таких заяв апеляційний суд не перевіряє законність і обґрунтованість рішень третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу, тобто не виконує власних йому повноважень.

Висновки. Місцезнаходження, територіальна юрисдикція і статус місцевих загальних судів у системі судустрою України визначаються за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Вказані принципи реалізуються таким чином, що місцеві загальні суди є спеціалізованими судами з розгляду цивільних, кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення, що утворюються в одному або декількох районах чи районах у міст, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах), та діють виключно як суди першої інстанції.

З метою удосконалення територіальної організації та статусу місцевих загальних судів у системі судустрою, до законодавства про судустрій і статус суддів та цивільного процесуального законодавства слід внести такі зміни та доповнення:

– ч. 3 ст. 18 Закону України «Про судустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. після слів «щодо неповнолітніх» доповнити словосполученням такого змісту: «та розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми»;

– ч. 1 ст. 21 Закону України «Про судустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. доповнити реченням такого змісту: «Місцезнаходженням місцевого загального суду може бути декілька населених пунктів, розташованих в межах його територіальної юрисдикції»;

– ч. 1 ст. 23 Цивільного процесуального кодексу України викласти в такій редакції: «Усі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються місцевими загальними судами як судами першої інстанції, крім справ, визначених частиною четвертою цієї статті»; ч. ч. 2, 3 статті 23 Цивільного процесуального кодексу України виключити.

Думається, що внесення вказаних змін і доповнень до законодавства України сприятиме виконанню місцевими загальними судами завдань судочинства та підвищенню національних стандартів судустрою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.08.2020).
2. Про судустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
3. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України : порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2011. 40 с.
4. Охотницька Н. В. Становлення судової системи України (1991-2012) : історико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 23 с.
5. Сердюк В. В. Територіальність як принцип побудови системи судів загальної юрисдикції : нові підходи до реалізації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. С. 161–169.
6. Ігонін Р. В. Концептуальні проблеми забезпечення функціонування системи судів загальної юрисдикції : адміністративно-правовий вимір : монографія. Ірпінь : Національний ун-т Державної податкової служби України. 2012. 388 с.
7. Бабкова В. С. Проблеми поглиблення спеціалізації в місцевих загальних судах. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 195-200.
8. Білецька А. М. Реалізація принципу спеціалізації в організації роботи суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2019. 24 с.
9. Нестерчук Л. П. Принцип спеціалізації в побудові судової системи України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 160-163.
10. Татьков В. Принцип спеціалізації як критерій у розмежуванні судових юрисдикцій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. №2 (73). С. 185-192.
11. Штелих С. Становлення та розвиток інстанційності в судовій системі Франції. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 97-102.
12. Дем'яненко І. В. Організаційно-правові основи діяльності місцевих загальних судів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. 20 с.
13. Організація судової влади в Україні : навч. посіб. / за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. Харків, 2007. 328 с.
14. Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів : Указ Президента України від 12.12.2017 р. № 412/2017. *Офіційний вісник Президента України*. 2017. № 27. Ст. 559.
15. Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів : Указ Президента України від 12.12.2017 р. № 413/2017. *Офіційний вісник Президента України*. 2017. № 27. Ст. 560.
16. Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів : Указ Президента України від 29.12.2017 р. № 449/2017. *Офіційний вісник Президента України*. 2017. № 28. Ст. 574.
17. Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів : Указ Президента України від 29.12.2017 р. № 450/2017. *Офіційний вісник Президента України*. 2017. № 28. Ст. 575.
18. Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів : Указ Президента України від 29.12.2017 р. № 451 /2017. *Офіційний вісник Президента України*. 2017. № 28. Ст. 576.
19. Courts Act of the Republic of Estonia from 19.06.2002. URL : <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/514022014001/consolide> (дата звернення: 27.08.2020).
20. Judiciary System Act of the Republic of Bulgaria. URL : http://www.vss.justice.bg/en/root/f/upload/5/judiciary_system_act.pdf (дата звернення: 27.08.2020).
21. Про утворення і ліквідацію районів : постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 р. № 807-IX. *Офіційний вісник України*. 2020. № 59. Ст. 1851.
22. Генкин Д. М. Местный суд и его реформа. Москва : Типография «Русский труд», 1908. 94 с.
23. Про судустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41, / № 41-42; № 43; № 44-45 / . Ст. 529.
24. Василь Онопенко : «Мені судилося» (виступи, листи, інтерв'ю, хроніка подій – 2006-2010 роки) / Упоряд. А. Бень, М. Мельник. Київ : Атіка, 2010. 584 с.
25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТВ «Перун», 2004. 1440 с.
26. Шишкін В. І. Судові системи країн світу : навч. посіб. у 3 кн. Кн. 2. Київ : Юрінком Інтер. 2001. 335 с.
27. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.08.2020).
28. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 27.08.2020).
29. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 27.08.2020).
30. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

31. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 28.08.2020).

32. Стоянова Т. А., Іліопол І. М. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій у світлі прийняття нового Цивільного процесуального кодексу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 47. Т. 1. С. 13-16. URL : http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.47/part_2/4.pdf (дата звернення: 28.08.2020).

33. Civil Procedure Code of the Republic of Lithuania from 28.02.2002. Law No. IX-743. URL : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=202108 (дата звернення: 28.08.2020).

34. Бутирський А. А. Судова система Республіки Болгарія : зміст та особливості. *Держава і право : збірник наукових праць*. 2011. Вип. 23. С. 188-193.